

Людмила Студьонова

ЇМ НЕ ПОСТАВИЛИ ПАМ'ЯТНИКІВ, ПРО НИХ НАВІТЬ МАЛО ХТО ЗНАЄ

Стаття присвячена маловідомій особистості колишнього чернігівського священика М. В. Капшученка (1889–1959), репресованого в 1933 році, його розкуркуленому і розстріляному братові П. В. Капшученку (1881–1937), дочці Р. М. Окіпній (1914–1942) – оперній співачці, члену кийвської диверсійно-розвідувальної групи І. Д. Кудрі, розстріляній гестапівцями. Автор висловлює щиру подяку киянці М. В. Орленко, представниці сім'ї Капшученків, за надані документи і матеріали.

Ключові слова: Ленін, релігія, розкуркулення, Чернігівська губернія, окупація, гестапо, Капшученки, Окіпна, Кудря, Груздова, Бремер, Грюнвальд.

У ленінському документі від 1 травня 1919 року, адресованому Феліксу Дзержинському, є наступні рядки: «Необхідно якнайшвидше покінчити з попами та релігією». Вождь світового пролетаріату вимагав від головного чекіста країни заарештовувати попів як контрреволюціонерів і саботажників, розстрілювати їх без пощади і повсюди. Усі церкви практично повинні бути закритими. Приміщення храмів опечатувати і перетворювати на склади [1]. Ще у 1905 році в статті «Соціалізм і релігія» для газети «Новая жизнь» Ленін писав (мовою оригіналу): «Религия есть опиум народа. Религия – род духовной сивухи... Религия должна быть объявлена частным делом... Полное отделение церкви от государства – вот то требование, которое предъявляет социалистический пролетариат к современному государству и современной церкви» [2]. Це було не спонтанне вирішення релігійного питання. Як згадував Г. М. Кржижанівський, один із видних діячів більшовицької партії, Ленін розповідав йому, що вже в п'ятому класі гімназії різко покінчив з релігією, коли зняв нашійний хрест і кинув його в купу сміття.

Тому, коли Ленін очолив нову державу, йому ніщо не заважало підписати один із перших документів радянської влади – Декрет Раднаркому РСФРР від 23 січня 1918 року «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви». Аналогічний документ було ухвалено в УСРР 22 січня 1919 року. З тих пір розпочалася боротьба із церквою, священнослужителями та мирянами. Так Ленін започаткував найкривавіші і масові релігійні гоніння за всю світову історію.

18 червня 1920 року було оприлюднене розпорядження радянської влади, в якому наголошувалося, що церковні та релігійні громади не мають прав юридичних осіб [3]. Тим не менше українська парафія утворилася в Чернігові. У Конотопському та Глухівському повітах Чернігівської губернії відповідно організувалися 20 і 16 парафій, а загалом на Чернігівщині – 20 парафій. Духовними керівниками були єпископ Іван Павловський та протоієрей Д. Карпенко [4]. Відповіддю на ці діяння стали арешти і суди над заарештованими. Так, 22 серпня 1922 року в Кролевіці Чернігівської губернії (нині Сумської області) завершився великий судовий процес духовництва і монахів Рихлівського монастиря*. Їм пред'явили звинувачення в контрреволюційній діяльності. Настоятель Матвеев і отець благочинний Редченко розстріляні 22 серпня 1922 року. Інші отримали різні терміни ув'язнення [5]. 16 грудня 1922 року Рихлівський монас-

* Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир знаходиться в селі Рихли Коропського району Чернігівської області.

© Студьонова Людмила Валентинівна – член Національної спілки краєзнавців України, бібліотекар відділу краєзнавства Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка.

тир припинив свої функції. На його території відкрили дитячий будинок. У 1920 році Єлецький монастир у Чернігові був переданий губернській Надзвичайній комісії для організації там концентраційного табору.

У 1922 році в Чернігівській єпархії замучено 78 духовних осіб [6]. До початку 1930-х років багато релігійних громад в Україні та їхніх діячів звинувачено у контрреволюційній діяльності. Відбувалися судові процеси по всій країні. Підсумок – сотні священнослужителів засуджено на різні терміни ув'язнення, а 347 церков, 136 синагог і 50 інших молитовних будинків насильно закриті [7]. Лише протягом шести місяців 1930 року заарештовано в Україні близько 800 священників і дияконів УАПЦ [8].

Діяла Спілка воєвничих безбожників, яка ідейно боролася з релігією в усіх її проявах. Наприклад, на Конотопщині Чернігівської губернії (нині Сумської області) учні шкіл відібрали у віруючих з церков біля 40 тисяч ікон, які були спалені на майдані в Конотопі [9]. Восени 1938 року Чернігівський Спасо-Преображенський собор перетворено на склад бочок з маслом і рибних консервів, церкву св. Трійці – на магазин харчових продуктів, церкву св. Бориса – на сушарню ярини.

У той же час дивним чином у 1923–1926 рр. у Глухівському повіті Чернігівської губернії (нині Сумської області) були висвячені 22 нових священників УАПЦ, а в Чернігові – о. Григорій Мозолевський на єпископа Конотопського. Навесні 1927 року Борисо-Глібський собор у Чернігові передали в користування УАПЦ. Скоріш за все, влада додержувалася методу нагород і покарання, відомого як батіг і пряник. За даними упорядників книги **«Мартирологія українських церков»**, у 1937 році всі православні церкви різних юрисдикцій в Україні були ліквідовані [10]. До них, зокрема, в Чернігівській губернії належала церква старослов'янської (тихонівської) орієнтації. Назва від імені Патріарха Тихона, вороже налаштованого до радянської влади і померлого в 1925 році при загадкових обставинах.

У такій обстановці виконував свої обов'язки один із репресованих згодом чернігівських священнослужителів Микола Васильович Капшученко, віднесений слідчим НКВС до священників старослов'янської орієнтації. Вочевидь, Микола Васильович з повагою ставився до Патріарха Тихона, якого віруючі люди вважали неабиякою перешкодою для влади більшовиків, яка планувала розкласти церкву зсередини. Навіть після смерті пам'ять про нього не згасала.

Священик Капшученко був засуджений за ст. 54-11 КК УРСР як учасник контрреволюційної повстанської організації, яка ставила за мету повалення радянської влади збройним шляхом, виділення України у самостійну «Українську народну республіку» [11].

За історичними джерелами, Капшученки походили із українсько-руського православного селянсько-козачого роду. Микола Васильович Капшученко – один із його представників. Народився 6 грудня 1889 року в селі Пирогові Київського повіту Київської губернії в родині селянина Василя Семеновича Капшученка (26.02.1846–13.11.1909) та його дружини Катерини Сидорівни (бл. 1854–1914). На початку ХХ століття В. С. Капшученко був обраний на посаду волосного голови Хотівської волості Київського повіту. Він був двічі одружений. Перша дружина Дар'я Максимівна Капшученко (бл. 1842–15.11.1874) померла наступного дня після смерті сина Пилипа.

Микола Васильович народжений у другому шлюбі. Всього дітей було одинадцять душ. Із них, окрім Миколи, вижили Іван (1894-?), Прохор, Анастасія (1891–1964; померла в Пирогові; була заміжня), Марія – наймолодша. Найбільшу інформацію вдалося зібрати щодо Прохора Васильовича Капшученка (9.02.1881–11.08.1937). Його справа деякою мірою проливає світло на те, що сталося з братом Миколою.

«Архивно-следственное дело Капшученко Прохора Васильевича» розміщено в Інтернеті [12]. Зберігалося в архіві КДБ УРСР за №3174. Документи, зібрані тут, констатують, що він належав до великих куркулів. Як показали свідки, Прохор Капшученко володів значною кількістю землі. На господарстві було чотири коні, пара биків, три-чотири корови, свині, необхідний реманент, парники. На Прохора Капшученка працювало кілька батраків. Він наймав сезонних робітників. Вироблену продукцію збував у Києві, що давало йому великий прибуток. Мав сім'ю – дружину Марію Васильівну та трьох дітей дошкільного віку. Колективізацію в 1930 році не сприйняв. Відмовився вступати до колгоспу. Тому його розкуркулили у 1931 році. Заарештували органи НКВС і в тому ж 1931 році вислали за Урал. З місця висилки втік. Повернувся до Пирогова і проживав нелегально. Свідки у справі Прохора Капшученка також показали, що один із рідних його братів Микола – священник. Другий брат Іван ще до революції пішов до Афонського монастиря в Греції, де знаходився все життя, займаючи становище одного із священників цього монастиря.

У цей час Микола Васильович Капшученко ніс службу в церкві села Макошине Менського району. Оскільки Прохор Капшученко потрапив до списку розкуркулених, то його найближчі родичі опинилися під наглядом. З 1919 до 1930 року Микола Капшученко служив священником у кам'яному храмі Святого Георгія в селі Ковчин Чернігівського повіту (нині Куликівського району). У 1931 році під час проведення антирелігійної політики з церкви скинули дзвони та огорожу. Миколу Васильовича було вислано із села, де він знімав помешкання в квартирі Василя Миновича Шульги [13]. У травні 1931 року Микола Васильович повернувся в будинок Василя Шульги, аби забрати залишені тут деякі речі. Однак на той час господар був розкуркулений. Все майно разом із залишеними Капшученком речами на зберігання було конфісковано. Миколу Васильовича заарештували і направили до ДПУ Олішівського району. Тут він знаходився під вартою три дні. Конфісковані речі йому не повернули [14]. А за рік до цього інциденту, вже у Макошиному, Микола Васильович був заарештований на шість днів за зберігання зброї [15]. Якраз у 1931 році розкуркулили і вислали з України його брата Прохора. Коли саме він утік із заслання, невідомо. Який термін добирався до рідного села Пирогова, теж не ясно. Чи пов'язаний з цими подіями арешт Миколи Васильовича, який стався 16 лютого 1933 року в Чернігові? Про це ми ніколи не дізнаємося. Чернігівський ОВ ДПУ пред'явив йому звинувачення за ст. 54-11 КК УРСР в тому, що він є учасником контрреволюційної організації, яка ставила за мету повалення радянської влади збройним шляхом, виділення України у самостійну «Українську народну республіку». Утримувався під вартою у Чернігівському будинку примусових робіт.

Постановою судової трійки при колегії ДПУ УРСР від 15 травня 1933 року, Капшученко Микола Васильович засуджений до заслання через ПП ОДПУ (Повноважне Представництво Об'єднаного Державного політичного управління) у Північний край на три роки, рахуючи строк із 16 лютого 1933 року.

Прохору Васильовичу Капшученку «пощастило» втекти додому, можливо, тоді, коли його брата етапували на Північ. Його втеча не залишилася не помітною. Чекістам вдалося відстежити місце, де нелегально проживав Прохор Капшученко – село Мишоловка (місцевість у смузі Києва). Прохора Васильовича заарештували 10 червня 1937 року. Обвинувачений за ст. 54-10 і 78 КК УРСР – контрреволюційна агітація серед колгоспників, заклики до повалення радянської влади, зв'язки з куркульським елементом, пропаганда терористичного характеру, втеча із заслання. 8 серпня 1937 року Трійка Київського Облуправління НКВС УРСР засудила Прохора Васильовича Капшученка до розстрілу. Вирок приведений у виконання 11 серпня 1937 року о двадцять четвертій годині. Єфросинія Прохорівна Капшученко, нічого не знаючи про долю батька, зверталася до Військового трибуналу з проханням сповістити їй, що ж насправді сталося з ним. Можливо, помер від хвороби. Так вона думала. Молода жінка не здогадувалася, що її батько понад двадцять років тому розстріляний. У 1959 році вона отримала документ з наступною інформацією: помер 28 листопада 1942 року від абсцесу печінки. Прохання про реабілітацію Прохора Васильовича було відхилено в

1960 році. І лише в квітні 1989 року з нього були зняті всі обвинувачення – отримав посмертну реабілітацію.

У рік загибелі брата Микола Васильович покинув місце заслання, тому що завершився його термін ув'язнення, і повернувся до сім'ї, втративши здоров'я. Його дружина і дочка мешкали в Києві. Перш ніж розповісти, як вони там опинилися, звернемося до початку життєвого шляху М. В. Капшученка. Як ми знаємо, він народився в дуже заможній селянській родині, але, на відміну від брата Прохора, не залишився на батьківському подвір'ї, а по-своєму вирішив власну долю. Для початку він закінчив однокласне церковно-приходське училище. Проте невідомо, в якому місті і коли. Так само, як і те, за яких обставин Микола Васильович опинився на Тарасівському хуторі, вірогідно, на Київщині. Можна припустити, що хутір належав Києво-Печерській лаврі. У Центральному Державному історичному архіві України перебуває на зберіганні **«Дело Духовного собора Киево-Печерской Успения Лавры о принятии в Лавру на послушание Киевской губернии, Киевского уезда, Хотовской волости, села Пирогова Николая Васильевича Капшученко»** [16]. У справі знаходимо текст прохання Миколи Васильовича від 26 червня 1909 року на ім'я Його Високопреподобія начальника Києво-Печерської лаври бути зарахованим *«на испытание в число временно трудящимся послушником»*. Того ж дня М. В. Капшученка було прийнято до економічного відомства. Перебував на послушанні в Голосіївській пустині з 20 грудня 1910 року. А 14 січня 1911 року Миколу Васильовича прийнято у послушники. За три дні співав у хорі Великої церкви Києво-Печерської лаври, бо мав красивий, гучний голос. Був хористом до лютого 1913 року.

У листопаді 1911 року Миколу Васильовича призвали на військову службу відповідно до призовного списку щодо виконання військової повинності. Такі списки складала кожна духовна консисторія. У справі Духовного Собору Києво-Печерської лаври про прийняття послушником М. В. Капшученка є підписане ним прохання дозволити йому тимчасову відпустку на тринадцять днів для перебування вдома в с. Пирогові. Резолюція Духовного Собору була наступною: дозволити відпустку на п'ятнадцять днів з видачею квитка для вільного проїзду. Можна припустити, що саме в цей період Микола Васильович познайомився з Анастасією Павлівною Ковальківською, дочкою Павла Степановича Ковальківського (?–6.10.1907), який виконував обов'язки псаломщика в церкві Архистратига Михайла в селі Хотівля Городнянського повіту. За яких обставин відбулося знайомство, сьогодні важко сказати.

18 листопада 1911 року М. В. Капшученка звільнили з лаври для відбування військової повинності. Інформації про місце його служби не вдалося знайти.

13 лютого 1913 року Микола Васильович просить Духовний Собор назавжди звільнити його з лаври за сімейними обставинами, а також видати йому свідоцтво про поведінку та особисті документи. Очевидно, Капшученко вже мешкав у Хотівлі або в Чернігові, тому що його прохання задовольнили того ж дня і про цю подію повідомили Чернігівську духовну консисторію. Архієпископ Чернігівський і Ніжинський Василь визначив його виконуючим обов'язки псаломщика Воскресенської церкви м. Чернігова. А з 21 лютого 1913 року – остаточно затверджений на цій посаді. У березні 1913 року висвячений у сан диякона і залишений на вакансії другого псаломщика.

Микола Васильович та Анастасія Павлівна одружилися. 3 (16) лютого 1914 року в подружжя народилася дочка Раїса. Факт народження дівчинки підтверджується архівною довідкою від 6 листопада 2013 року (мовою оригіналу): *«В архивном фонде Черниговской духовной консистории в метрической книге Воскресенской церкви города Чернигова Черниговской губернии за 1914 год имеется актовая запись №10 от 4 февраля 1914 года о рождении Раисы. Дата рождения: 3 февраля 1914 года /по старому стилю/. Родители: дьякон Воскресенской церкви города Чернигова Николай Васильев Капшученко и законная его жена Анастасия Павловна. Оба православного вероисповедания. Фамилия, имена и отчества указаны в соответствии с документом»* [17]. Хрестили дитину у Воскресенській церкві Чернігова.

22 серпня 1915 року Микола Васильович *«перемещен на псаломщическое место к Троицкой церкви с. Грабовки Черниговского уезда с откомандированием (3.11.1915) для*

служення в якості псаломщика в Черниговском Преображенском кафедральном соборе при мощах свт. Феодосия» [18]. Богословські курси в Чернігові М. В. Капшученко закінчив у 1918 році, а з 1919 року його направили на службу до церкви Святого Георгія в селі Ковчин Куликівського району (тоді Чернігівського повіту), де він виконував свої обов'язки до 1930 року. Дружина з дочкою переїхали до Чернігова, тому що тут у Капшученків був власний будинок, який Микола Васильович купив у 1927 році по вулиці Карла Лібкнехта, 44 (нині вулиця Святомиколаївська). Інколи приїздили до Миколи Васильовича або він – до них. Дочка часто гостювала в Хотівлі, в родині Анастасії Павлівни. У 1931 році частину будинку продали за тисячу чотириста рублів, а другу частину в 1932 році націоналізували. Родину Капшученків виселили. Відсутня інформація про те, де вони оселилися. Незабаром Миколу Васильовича заарештували. Раїсу виключили із музичного училища, де вона навчалася у відомого музиканта і педагога Євгена Васильовича Богословського. А незабаром Анастасія Павлівна видала заміж Раїсу за інженера Павла Окіпного, про якого нічого невідомо. Однак сімейне життя Раїси та Павла не склалося. Скоріш за все, то був фіктивний шлюб заради врятування дівчини. Є припущення, що Анастасія Павлівна з Раїсою знайшли собі притулок у найманому приватному будинку поруч із театром (приміщення сучасного філармонійного центру).

Наприкінці 1930-х рр. на його сцені гастролював Київський театр російської драми ім. Лесі Українки. Раїса відвідувала вистави, які їй дуже подобалися. Особливо музичні. Вдома дівчинка сідала за фортепіано і співала. Співала так чудово, так пристрасно, що її почула актриса Валерія Драга. На прохання Валерії костюмерка Стеха Тихончик пішла на голос і привела смагляве дівча. Дівчину полюбили митці Київського театру, радили вчитися. Про її біди дізналася Стеха Тихончик і покликкала до себе, в Київ. У виставі театру ім. Лесі Українки «Таланти і шанувальники» Раїса виконала сольну партію. А коли співала арію Кармен, краса голосу, темперамент підкорили всіх. І ніхто не міг подумати, що незабаром образ Кармен стане справжньою зброєю підпільниці Раїси Окіпної. А потім – Київська консерваторія без відриву від театру, виступи у Вінниці у виставі «Запорожець за Дунаєм». Вона Одарка.

Знаменитий Михайло Донець – Карась. Це був чудовий дует. За порадою Михайла Донця Раїсу слухає комісія Київської опери. Молоду співачку приймають до столичної оперної трупи. Знову Київський театр ім. Лесі Українки. Тут Володимир Неллі ставить «Живий труп» за п'єсою Льва Толстого. Раїса співає «Невечірню». Прем'єра вистави відбулася 20 жовтня 1940 року. А потім – війна. Захоплення Києва гітлерівськими військами.

Окупанти бажали видовищ. І Раїса Окіпна завойовувала популярність, співаючи на банкетах, на офіційних церемоніях, бо розуміла, що кожен новий німецький «прихильник» – це розгадка військової таємниці. На відкритті нового сезону Київського оперного театру в костюмі Кармен Раїса підійшла до мікрофону. Вона зверталася до друзів, сподіваючись, що її зрозуміють. Раїса говорила про необхідність контактів у важкі часи. Співачка дякувала німецькому командуванню за можливість співати для її народу. Голос Раїси почули у бліндажі члени Військової Ради Південно-Західного фронту і зрозуміли, що група Івана Кудрі, з якою співпрацювала Раїса Окіпна, втратила зв'язок із Центром і потребує негайної допомоги. До Києва вирушили зв'язкові...

У 1960-1970-х рр. на сцену Київського театру ім. Лесі Українки виходила жива Раїса Окіпна у виставі «Київський зошит» за п'єсою Вадима Собка із такими словами: «Ми вмерли в темну листопадovu ніч... І коли ви проходите вулицями нашого чудового міста, згадуйте інколи, що на лавочці, де ви вперше поцілували свою кохану дівчину, колись сиділа людина з листівками біля серця і з гранатою в кишені, людина, яка була справжньою душею нашого міста. Їй не поставили пам'ятників, про неї навіть мало хто знає, але

вона – Київ, вона – народ. І перемогти її не може ніхто!..». Глядачі захоплено аплодували актрисі, виконавиці ролі Раїси Окіпної, не маючи уяви про її довоєнне життя.

Приблизно в 1937 році Микола Васильович Капшученко повернувся із заслання. Анастасія Павлівна з Раїсою мешкали в Києві по вулиці Чкалова (нині Олеса Гончара), буд. 32, кв. 22. Судячи із архівних документів, напередодні війни він служив у церкві Кагарлика. В квартирі №7 цього ж будинку проживала Євгенія Бремер, німкеня за національністю*. Її добре знала Раїса Окіпна. Вдвох молоді жінки допомогли 19 командирам Червоної Армії під час вступу німців до Києва переодягнутися в цивільний одяг, а двом – дістатися Олексія Єлізарова, колишнього заступника начальника відділення УНКВС у Львівській області. Так Раїса Окіпна стала членом розвідувальної групи НКВС УРСР Івана Даниловича Кудрі (Максима), а квартира Євгенії Бремер, яку він знав до війни, перетворилася на явочну.

У квітні 1942 року Іван Кудря отримав інформацію від своїх людей: гітлерівці будують у Вінниці щось дуже схоже на секретний військовий об'єкт. Необхідно було точно знати про це будівництво. Раїса запропонувала поїхати до міста і розвідати через знайомих. Вона сподівалася на це, бо на сцені Вінницького театру співала з величезним успіхом і мала шанувальників. Але тоді вони не могли знати, що німці зводять ставку Гітлера «Перевертень» (Wegwolf) і тому всі, хто приїздив до Вінниці, відразу ж потрапляли під «опіку» СД. Тому поїздка співачки викликала підозру гестапо в Києві. За Раїсою почалося стеження. Для остаточного з'ясування причетності Окіпної до підпілля гестапо підключило свого агента Наталію Францівну Грюнвальд. Вони зустрілися буцімто випадково на вулиці. Наталя представилася шанувальницею Раїси ще по Вінниці. Розповіла, що має в Києві велику квартиру, працює лаборантом в аптеці, вхожа в товариство високопоставлених німецьких офіцерів, з якими може познайомити Окіпну. Іван Кудря зацікавився новою знайомою. Квартира Грюнвальд стала конспіративною, де друкувалися листівки, обговорювалися дії розвідників, про які господарка доповідала в гестапо. Завдяки Наталії Грюнвальд Раїса встановила тісні зв'язки серед вищого німецького офіцерства та окупаційної адміністрації, від яких черпала різноманітні військові та інші відомості. Наталя дала згоду допомагати партизанам.

Є підстави висунути версію, що група «Максима» мала контакти з чернігівськими партизанами, тому що після провалу розвідників врятувалася помічниця Кудрі Марія Іллівна Груздова** і, виконуючи його наказ, у грудні 1942 року рушила в їхньому напрямку. Навесні 1943 року командир Чернігівського обласного загону Микола Попудренко відправив її до Москви [19].

5 липня 1942 року двоє гестапівців заарештували Раїсу Окіпну, коли вона вийшла з квартири Грюнвальд. При собі мала друкарську машинку, яка вимагала ремонту. На ній друкувалися листівки. За кілька годин на одній із квартир узяли Івана Кудря. Наступного дня за участю Наталії Грюнвальд теж на вулиці заарештували Євгенію Бремер, а за два тижні – її матір. Раїсу Окіпну утримували в одиночній камері. Її особливо цинічно катували. Розповідають, що одного разу співробітниця гестапо принесла батькам Раї пакунок. Коли мама розгорнула його, то побачила панчохи дочки, а в ньому – її спутане і скривавлене волосся. Між Раїсою і Женею Бремер проводили довготривалі очні ставки. Потім збивали до втрати свідомості. Дівчата трималися мужньо. Їх розстріляли в листопаді 1942 року. Іван Кудря, тіло якого було чорним від побоїв, назвався студентом Іваном Кондратюком. Більше нічого катам не вдалося витягнути з нього. Він також був розстріляний. Труп вивезли в Бабин Яр. Після війни

* Євгенія Адольфівна Бремер (1904-1942) працювала в Київському окрвдділі ГПУ. В 1938–1939 рр. утримувалася в Лук'янівській тюрмі НКВС у справі її чоловіка, майора держбезпеки Г. М. Осиніна-Вінницького. Була визволена із-за відсутності доказів її провини. Чоловіка Є. А. Бремер звинуватили як учасника антирадянської терористичної заклотницької організації, яка діяла в НКВС, у збереженні правотроцькістських, куркульських і козацьких формувань, фальшуванні карних справ по відношенню чесних радянських людей, а також у приналежності з 1937 року до агентів німецької розвідки. Розстріляний 16 січня 1940 року за вироком Військової колегії Верховного суду СРСР. У посмертній реабілітації російські правоохоронні органи відмовили у березні 2013 року.

** М. І. Груздова (1909–?) – вчителька, вдова репресованого в 1937 році наукового співробітника Київського університету. Жила з матір'ю чоловіка і шестирічним сином у великому багатопверховому будинку по Інститутській вулиці, відомому киянам як «Дім Гінзбурга». Квартира стала явочною. Сусідам представила І. Д. Кудря як нареченого, за якого зібралася вийти заміж.

Наталія Грюнвальд була засуджена радянським судом «за зраду Вітчизні» і згинула у концтаборах ГУЛАГу.

Після загибелі Раїси Миколаївни Капшученко (Окіпної) та її колег по підпіллю минуло двадцять років. Однак навколо них було якимось дивовижне мовчання. І лише у 1963 році спілило ім'я Раїси Окіпної, коли газета «Вечірній Київ» втрутилася у справу Анастасії Павлівни, яка завдяки шахрайським діям у січні 1963 року втратила свою квартиру, де жила її дочка, підпільниця Раїса Миколаївна Окіпна, закатована німецькими окупантами. Не останню роль у цьому дійстві відіграла близька до родини Капшученків людина. Помираючи, Микола Васильович взяв з неї клятву не залишати Анастасію Павлівну без підтримки *. На щастя, перемогла справедливість, і старенька повернулася до своєї квартири. Збереглася довідка, в якій сказано, що Анастасія Павлівна Капшученко знову прописана по вулиці Чкалова (нині Олесь Гончара), 32, кв. 22 17 жовтня 1963 року. Виписана з даної адреси 1 лютого 1966 року по смерті. Похована в селі Хотівля Городнянського району. За могилкою наглядають небайдужі односельці.

У 1963 році в газеті «Неделя» (додаток до «Известий») було опубліковано репортаж В. Дроздова та А. Євсєєва про розвідника «Максима» та його товаришів. А невдовзі побачила світ їхня спільна книга «Два года над пропастью», яку екранізував український кінорежисер Тимофій Левчук. У 1963 році видано збірник документів «Киевщина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945», до якого вміщено значний витяг із довідки КДБ при Раді Міністрів УРСР про диверсійно-розвідувальну діяльність групи підпільників м. Києва під керівництвом І. Д. Кудрі [20]. У 1964 році у всесоюзному журналі «Огонёк» (№46) опубліковано нарис Л. Віріної «Ничто не проходит...», присвячений Раїсі Окіпній. Почалося розсекречення їхніх імен. А 8 травня 1965 року Івану Даниловичу Кудрі посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Раїсу Миколаївну Окіпну нагороджено Орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Так завершилося земне життя родини православного священика Миколи Васильовича Капшученка. Може, все склалося б інакше, якби не жовтневий заколот 1917 року, який тривав до самого початку Другої світової війни і опісля. Відгомін подій столітньої давності все ще живе в наших головах і заважає будувати незалежну, по-справжньому демократичну Україну. *«Які вони однакові, всі ці революції! – писав Нобелівський лауреат, відомий письменник Іван Бунін. – Під час французької революції теж була створена ціла безодня нових адміністративних установ, хлинув цілий потоп декретів, циркулярів, число комісарів, – неодмінно чомусь комісарів, – і взагалі будь-якої влади стало неймовірно багато, комітети, союзи, партії росли, як гриби, і все «жерли один одного», утворилася зовсім нова, особлива мова, «яка суцільно складалася із пишномовних вигуків, змішаних із самою майданною лайкою на адресу брудних залишків здихаючої тиранії...». Все це повторювалося тому перш за все, що одна із виразніших рис революцій – скажена жага гри, лицедійства, пози, балагана» [21].*

Капшученки стали жертвами цих сатанинських ігрищ. Так само, як соратниці Раїси Миколаївни по підпіллю – Марія Іллівна Груздова та Євгенія Адольфівна Бремер. Звісно, вони могли б, палаючи ненавистю до радянської влади, піти на службу до окупантів, як це зробила Наталія Грюнвальд. Проте ці жінки обрали інший шлях. Поруч із Іваном Кудрею опинилася ще одна людина – Тарас Семенович (псевдо Вусатий), колишній петлюрівець, український націоналіст, якого «Максим» допитав у Львові в 1940 році, а потім відпустив. Тепер Вусатий служив перекладачем у київському гестапо. Через нього проходили заяви осіб про комуністів і комсомольців, чекістів, громадських діячів, які залишилися в місті. За дорученням Кудрі Тарас Семенович знищував ті заяви. Як раз від нього «Максим» дізнався про будівництво таємного об'єкту в районі Вінниці, куди німці стягували спеціальні будівельні частини. На жаль, Вусатий незабаром загинув [22].

Чим керувалися ці люди, принижені і ображені радянською владою, коли пішли за Іваном Кудрею? Страхом перед могутнім НКВС? Гіпнотичним впливом на них «Максима»? Думається, не цим. Є таке поняття, як Вітчизна. Через багато років після

* Протоієреєм Андріївської церкви в Києві пішов із життя 19.07.1959 р. М. В. Капшученко. Одразу після війни служив у Свято-Миколаївській церкві в столичному районі Святошино. Викладав курсантам на пастирських курсах при Київській духовній семінарії. Поховали вірного служителя церкви на Лук'янівському кладовищі.

війни видатний український поет Василь Симоненко написав рядки, які найкращим чином розкривають поведінку в окупованому Києві Раїси Окіпної, Євгенії Бремер, Марії Груздової, Тараса Семеновича Вусатого: «*Можеш вибрати друзів і дружину. Вибрати не можна тільки Батьківщину*». І любити. Допомогати і вірити. Навіть, коли тяжко хвора.

1. Секретні архіви: інформація про Леніна, яка шокує [Електронний ресурс] / підгот. Ю.Стрілецька за матеріалами microagis.ru. – 2014. – 20 листоп. – Режим доступу: <https://vidomosti-ua.com>
2. Ленин В. И. Полн. собр. соч. – Т.12. – С.142-147.
3. Мартирологія українських церков : у 4-х т. – Торонто-Балтимор, 1987. – Т.1. – С.1006-1007.
4. Там само. – С. 1007,1015.
5. Там само. – С. 1013.
6. Там само. – С. 1014.
7. Там само. – С. 1032-1033.
8. Там само. – С. 1035.
9. Там само. – С. 1036.
10. Мартирологія українських церков : у 4-х т. – Торонто-Балтимор, 1987. – Т.1. – С.1041.
11. ДАЧО. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 8734, 8739, 8744, 8747.
12. <http://dostup.memo.ru/ru/galereya-dokumentov/arhivno-sledstvennoe-delo-kapshuchenko-prohora-vasilevicha>
13. ДАЧО. – Ф.679. – Оп.10. – Спр.3329. – Л.27. – Об. – 28.
14. http://sergsy-ode.wikia.com/wiki/Капшученко_Микола_Васильович
15. ДАЧО. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 8734, 8739, 8744, 8747.
16. ЦДІА України. – Ф.128. – Оп. 1 послух. «К». – Од. зб. 882.
17. ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр.1558. – Арк. 209 об.
18. Кальченко Т. В. Лукьяновский некрополь духовенства / Т. Кальченко. – К., 2017. – С. 92.
19. Киевщина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 : сб. док. – К., 1963. – С.225.
20. Там само. – С. 215-227.
21. Бунин И. Окаянные дни / Иван Бунин. – СПб, 2015. – С.130.
22. Киевщина в годы Великой Отечественной войны... – К., 1963. – С.218.

Стаття посвящена малоизвестной личности бывшего черниговского священника Н. В. Капшученко (1889–1959), репрессированного в 1933 году, его раскулаченному и расстрелянному брату П. В. Капшученко (1881-1937), дочери Р. Н. Окипной (1914–1942) – оперной певице, члену киевской диверсионно-разведывательной группы И. Д. Кудри, расстрелянной гестаповцами. Автор выражает искреннюю благодарность киевлянке М. В. Орленко, представительнице семьи Капшученко, за предоставленные документы и материалы.

Ключевые слова: Ленин, религия, раскулачивание, Черниговская губерния, оккупация, Капшученки, Окипная, Кудря, Груздова, Бремер, Грюнвальд.

The article is devoted to the little-known personality of the former Chernihiv priest M.V.Kapshuchenko (1889-1959), repressed in 1933, to his disrupted and executed brother P.V.Kapshuchenko (1881-1937), daughter of R.M. Okipny (1914-1942) – opera singer, member of the Kyiv sabotage and intelligence group I. D. Kudri, shot by the Gestapo men. The author expresses his sincere gratitude to Kievan M.V. Orlenko, the representatives of the family of Kapshuchenka, for the documents and materials provided.

Key words: Lenin, religion, dislocation, Chernihiv province, occupation, Gestapo, Kapshuchenka, Okipna, Kudrya, Gruzdov, Bremer, Grunwald.